

Polattağ, H. (2022). Nirxandinek li ser mîtosa Kawayê Hesinkar li gor nêrîna etno-sembolîst û mîtên etnîk. *Folklor û Ziman*. 3(1), 67-82.

Wergirtin/received: 11.02.2022

Qebûlkirin/accepted: 29.04.2022

ORCID: 0000-0002-1777-0429

NIRXANDINEK LI SER MÎTOSA KAWAYÊ HESINKAR LI GOR NÊRÎNA ETNO-SEMBOLÎST Û MÎTÊN ETNÎK

Habibe Polattağ*

Kurte

Di vê xebatê da nirxandinek li ser mîtosa Kawayê Hesinkar hatîye kirin. Ev nirxandin li gor nêrîna etno-sembolîst û mîtên etnîk hatîye kirin. Ji bo vê yekê jî pêşî nêrîna etno-sembolîst bi kurta hî hatîye nasandin. Bi dû ra, kurteya du mînakên Kawayê Hesinkar hatîye dayîn. Bi du mînakên mîta Kawayê Hesinkar li ser naveroka mîtê hûrgilî hatine dayîn. Di beşa dawî da jî nirxandina vê mîtê li gor nêrîna etnosebolîst û mîtên etnîk hatîye kirin. Ji bo vê xebatê jî du mînakên mîtosa Kawayî sûd hatîye wergirtin. Yek jê pirtûka Arjen Arî *Destana Kawa û Azhî Dehaq* û ya din jî *Kawa Efsanesî* ya Nêrgîza Torî ye. Ev du mînak jî ji bo destnîşankirina fonksiyona mîta Kawayê Hesinkar di nav gelî da, gelekî bikêrhatî bûn. Me di encama vê xebatê da dît ku Mîtosa Kawayê Hesinkar di nav kurdan da bûye sembola neteweperwerîyê.

| 67

Peyvên Sereke: Kawayê Hesinkar, Mîtên Etnîk, Etnosebolîzm, Mît.

* Xwendekara masterê. Zanîngeha Mardin Artukluyê, Beşa Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn/ Tirkîye, E-mail: polattaghabibe@gmail.com

**THE EVALUATION OF THE MYTHOS OF KAWAYÊ HESINKAR ACCORDING TO
THE APPROACH OF ETHNOSYMBOLISM AND ETHNIC MYTHS**

Abstract

In this study, the mythos of Kawayê Hesinkar was analyzed. This analysis was made according to the approach of ethnosymbolism and ethnic myths. First of all, the approach is briefly introduced. Then, a summary of two different example of the mythos is given and details about this myth are given with two examples of the Kawayê Hesinkar myth. In the last part, the epic of Kawayê Hesinkar is evaluated according to the approach of ethnosymbolism and ethnic myths. For this study, we benefited from the books Arjen Ari's *Destana Kawa û Azhî Dehaq* and Nêrgiza Torî's *Kawa Efsanesi*. This two example was so useful to indicate the mythos of Kawayê Hesinkar's function in kurdish community. In conclusion this study we saw that the mythos of Kawayê Hesinkar is a symbol of nationalism in kurdish community.

Keywords: Kawa, Etnosymbolism, Ethnic Myths, Myth

Destpêk

Di sedsala 19an da zanistên wekî sosyolojî, antropolojî, psîkolojî û sîyasetnasîyê pêk hatine. Van zanistan, qadên lêkolînê yên nû derxistine holê. Bi vê yekê fonksîyona mîtan jî berbiçav bûye. Ji van zanistan her yek mîtolojî li gor xwe pênase kirîye. Nêrîna etno-sembolîst jî mîtan li gor avabûna dewletên neteweyî nirxandine. Shahab Valî di hevpeyvîna xwe da ku Vecdî Demir pê ra kirîye, tîne ziman ku mît di pêkhatina nasnameya neteweyî da roleka giring dilîzin lewra manewîyata nasnameya neteweyî bi simbol, nirx, dubarekirin û şirovekirina mîtan çê dibe. Bi vî awayî vegotinên kevn ji bo îdeolojîyên sîyasî dibin hîmeka jêner û di nav gel da hem dînamîzmekê pêk tînin hem jî ji bo birêxistina gel dibin alav (Demir, 2019, r. 8).

Li gor nêrîna etno-sembolîzmê civak di serdemên bêhêvî da pêdivî bi lehengan dibînin. Hefizeya gel qehremanên îdeal pêk tîne û wan bi taybetmendiyên kesekî ne ji rêzê pênase dike. Ew qehreman xwediyê ehlaq, cesaret û hêzeka mezin e. Kawayê Hesinkar jî bi bilindbûna fikra neteweperwerîyê, ev peywir di nav gelê kurd da girte (Demir, 2019, r. 11). Ev destan di mîtolojîya kurdî da xwediyê cihêkî taybetî ye. Li gor Shahab Valîyî di mîtolojîya kurdî da Kawa kesayetekî navendî ye. Hemû çavkanîyên nivîskî û yên devkî Kawa wekî destpêka hebûna kurdan destnîşan dikin (Demir, 2019, r. 5). Kawa di texeyula kurdan da bûye qehremanekî rizgarker. Gelek rewşenbîr rewşa kurdan a îro û hewldana rizgarbûna wan dişibînin serborîya Kawayî (Ulus, 2012, r. 13-14).

Di mîtosa Kawayî da jî wekî lehengên din ên mîtolojîk behsa jidayikbûna wî û malbata wî nayê kirin lê Kawa bi hin taybetmendiyên xwe ji wan vediqete. Kawa ji çîneka bilind nîne û ew ne di bin hîmayeya hêzên derasayî da ye. Tu xwedawendek yan cadukerek jê ra nabe alîkar. Ew hêza xwe ji gel distîne û armanca xwe, bi piştgirîya gel pêk tîne (Demir, 2019, r. 10).

Piştî sedsala 20an fikra neteweperwerîyê di nav kurdan da jî belav bûye. Li çar perçeyên Kurdistanê û Qafqasyayê kurd ji bo erkeka sîyasî ketine nav hewldanan. Di vê serdemê da kurdan hebûna xwe wekî miletekî bi çend awayan dixwest pesend bikin. Gelek berhemên folklorîk ên kurdî li gor fikra neteweperwerîyê cardin dihatin şirovekirin. Yek ji wan berheman jî mîtosa Kawayê Hesinkar e. Ji ber vê yekê me xwest bi lêhûrbûna du mînakên mîtosa Kawa vê yekê şênber bikin. Du mînakên ku

me hilbijartîye di serdema bilindbûna fikra neteweperwerîyê da hatine nivîsîn lewra bi hêsanî xalên ku di nêrîna etno-sembolîzmê da tèn pêşkêşkirin îzah dikin. Ev du mînak ji ber ku texeyula kurdan ya serxwebûnê nîşan didin bûne mijara vê xebatê. Herçiqas her du berhem jî ji alîye kesekî diyar ve hatibin nivîsîn jî bingeha xwe ji vegotinên nav gel standine. Yanî bingeha wan folklorîk e. Mînaka Arjen Arî helbestkî ye û zêde hûrgilî tê da tune ne. Ya Nêrgîza Torî zêdetir bûyer, karakter û tevger vedihewîne û xwe spartîye çavkanîyên kevn ên mîtolojîk. Ji ber ku min varyanteka resen bidest nexist, xwest bi van du mînakan bi awayekî berfirehtir vê mîtosê bidim nasîn.

Gelek akademîsyen û lêkolîneran di derbarê nêrîna etnosembolîst da berhem dane. Li ser mijarê gelek çavkanî hene lê Antony Smith û John Armstrong pêşengên vê teorîyê ne û gelek kesên ku li ser mijarê nivîsîne xwe spartine nêrînên wan. Ji ber ku ev her du nav çavkanîyên sereke yên etnosembolîzmê ne me jî *Ethno-symbolism and Nationalism* (2009) û *Ulusların Etnik Kökeni* (2002) ya Smith û *Nations Before Nationalism* (1982) ya Armstrong wekî çavkanîyên sereke bi kar anîn. Herweha pirtûka Elya Tzaneva *Ethnosymbolism and the Dynamics of Identity* (2015) jî ji ber ku ev nêrîn li mîtên bulgaran tetbîq kiriye mînakeka giring e û me ji wê jî sûd wergirtîye. Kovara *Kürt Tarihi* ku hejmareka xwe ji mîtolojîya kurdan ra veqetandîye jî bi hevpeyvîna Shahab Valîyî ya di derbarê mîtolojîya kurdan da gelek alîkarîya me kir. Bi taybetî di derbarê giringîya mîtosa Kawayê Hesinkar da agahîyên giring da me.

1. Nêrîna Etnosembolîst û Mîtên Etnîk

Pêşengên nêrîna etnosembolîzmê John Armstrong, Anthony Smith û John Hutchinson in. Li gor wan netewe ezêlî nînin û tenê ne encam an jî berhema modernîzmê ne. Ew difikirin ku netewe di pêvajoya pêşketina şaristanîyê da pêk hatine. Etnîsîte jî çand û nasnameya neteweyan e lê ji neteweyan cuda ye. Ev cudahî jî ji pêwendîya bi dewletê ra tê. Netewe sînorên siyasî û çandî dike yek û di navbera etnîsîte û dewletê da girêdaneka taybetî ava dike (Smith, 2002, r. 171-172). Li gor etnosembolîstan netewe berî îdeolojîya neteweperwerîyê jî hebûye. Ji bo berdewamîya neteweyê pêwîstî bi cewhereka etnîk heye. Etnîsîte kolektîfbûna neteweyê pêk tîne. Ev yek jî giringîyeka mezin dide hêmanên etnîk (J. Armstrong, 1982. r. 21-35). Tzaneva jî tîne ziman ku hewldanên bingehdanîna neteweperwerîyeka nû etnîsîteyê anîye asteka bilind û çîrokên mîtên komên etnîk ji bo wan bûye enstrûmaneka sereke (Tzaneva, 2015, r. 225-135).

Li gor Smith neteweyek piştî têkçûnê dikare xwe ji nû ve ava bike û têkçûna sîyasî yan jî têkçûna dewletê nayê maneya jiholêrabûna neteweyekê. Smith, neteweyan wekî neteweyên berî neteweperwerî û yên piştî neteweperwerîyê dike du beş. Yên berî neteweperwerîyê gelek kevn û xwedî hafizeyekê ne. Îran, Çîn û Misir ji vana ne. Yên piştî neteweperwerîyê tevgerên sîyasî ne. Mînak welatên Ewropa û Amerîkayê. Smith, ji bo diyarkirina nasnameya dîrokî ya neteweyekê pêdivî bi şopandina sînoren wan yê sembolîk dibîne. Li ser neteweyan du têgihên din hene ku Smith li ser disekine: Neteweperwerîya axî û neteweperwerîya bavî. Li gor Smith, bingeha nasnameya neteweyî li ser van prensîp ava dibe: 1. Xak, welat yan niştimanê dîrokî 2. Çanda giştî ya havbeş 3. Maf û qanûnên havbeş 4. Aboriya havbeş 5. Mît, bîr û hişekî dîrokî yê havbeş. Pejn û hestên nasnameya neteweyî bi vegotin û ravekirina berdewamiya sembol, nirx, mît û kevneşopîyên hevpar pêk tê. Li gor Smith, avakirina nasnameya neteweyî bi çend prensîpên çandî çê dibin. Ev prensîp jî bîranîn, sembol, mît û kevneşopî ne (Smith r. 199-219).

Mît modelên tevgerên mirovan in. Mirov bi mîtan hewl didin ku cîhanê û gerdûnê fam bikin. Ew hertim çîroka afirandinekê vedibêje. Mît hafizeya kolektîf ya miletek e û pîroz tê qebûlkin. Mircea Eliade mîtê weha pênase dike: “Mît çîrokên afirandinê ên rasteqîn in” Di nav gelî da ji rastîya mîtan tê bawerkirin Mît dibin du kategori: yek kategoriya giştî ye, ya din jî kategoriya taybetî ye. Mîtên giştî hema bêje di nav hemû miletan da tên dîtin. Ev mît wekî varyantên li pey hev in û hev temam dikin. Mîtên giştî di nav çar serenavan da tên nirxandin (Oğuz, 2014, r. 134-136):

Kozmogonî: Mîtên ku behsa afirandina gerdûnê dikin.

Mîtên afirandinê: Ev mît di derbarê mirovê yekem da ne. Mirovê yekem xwedîyê taybetmendiyên xwedawendî ye û hemû mirovahî jê zêde dibe.

Mîtên zayînê: Piştî peydabûna mirovê yekem mirovahî bi êlan mezintir dibe. Her êlek xwedî bavekî damezirîner û pîroz e.

Mîtên teqwîmê: Ev mît piştî afirandina gerdûnê pêkhatina demê vedibêjin. Mîtên teqwîmê pîvana demê û pêkhatina demê bi zimanekî sembolîk vedibêjin.

Mîtên taybet jî ev in:

Mîtên teogonîyê: Mîtên di derbarê xwedawendan da ne.

Mîtên etîyolojîk: Ev mît di derbarê koka tiştan da agahîyan didin.

Mîtên eskatolojîyê: Di derbarê dahatuya mirov û cîhanê da ne. Bi taybetî di derbarê qîyamet û tofanan da ne.

Mîtên qehremanî: Ev mît di nav miletan da bi awayek berfireh belav bûne lê bi demê ra bûne lehengên rizgarker. Mîtên qehremanî di destanên arkaîk da zêdetir hatine dîtin (Bayat, 2010, r. 16-17).

Wek ku Smith anîye ziman ji bo pesendkirina miletekî, sînoren sîyasî û çandî dibin yek. Miletên ku nû neteweperwerîya modern yanî neteweperwerîya piştî soresça sanayîyê naz dikin li hember guherînên miletên din dikevin nakokîyan û ji bo pesendkirina mafên sîyasî mîtên etnîk dikin dewreyê (Smith 2009, r. 114-115). Di vê rewşê da jî têgiha etnîsîteyê dibe xwedîyê giringîyek mezin lewra miletek dikare bi taybetmendiyên xwe yê etnîk, xwe ji yê din veqetîne û li ser xakekê mafan biwaze. Ev yek bi damezrandina mîtên etnîk û yê sîyasî pêk tê. Vê yekê jî pêwendiyek xurt di nav mîtên sîyasî û yê etnîk da pêk tîne. Ji ber vê yekê em ê li jêr behsa çend taybetmendiyên mîtên etnîk jî bikin û nirxandina Mîtosa Kawayî li gor mîtên etnîk û yê sîyasî bikin.

Taybetmendî û fonksiyonên mîtên etnîk

- Peywendîya di nav hebûnên bingehîn ên çandî da dîyar dikin.
- Peywendîyê di nav do û îroda çê dikin û di karkirinê da wekî model in.
- Çavkanîyên derveyî wan hene, car car veşartî ne.
- Ji bo tevgerê, cih, dem û programê amade dikin.
- Ji bo tevgera kolektîf hîs û tehrîkê çê dikin, civatê aktîve dikin.
- Kapasîteya pêşketina wan û guherîna wan heye.
- Ji bo nîşên nû model in. Dahatû û keleşor in, xwe nû dikin.
- Daxwaza zêdebûyîna wan heye, reqabetê dikin (Smith, r. 63-65).

2. Mîtên Sîyasî

Komên civakî, bi mîtên sîyasî bawer dikin. Ew şiroveya îdeolojîk a dîyardeyeka sîyasî ne. Ev mît ne rast bin jî bi awayekî sîyasî rast tînen qebûlîkin. Mîtên sîyasî hewl didin ku çîrokê ji bo guhdaran manadar bikin. Yanî vegêr,

hewl dide ku peywendî di nav çîrokên wekhev da saz bike. Di civakên sekuler da mîtên sîyasî ne xwedîyê cihekî pîroz in lê pêdivîya wan pê heye ku wek rastîya bingehîn bên qebûlkirin (Smith, r. 154). Ji bo dîrokeka mînak pêdivî heye ku werin qebûlkirin. Fonksîyona mîtên sîyasî ew e ku pergala parvekirina hêza sîyasî pêk tîne. Forma vegotinê di serdemên nû da bi îkonografî, nîgargerî, wênerî û posteran berfirehtir bûye. Çîrokên ku wekî sembola neteweyî tîk bikaranîn, nirxa neteweyî meşrû dikin. Mîta sîyasî bi piranî di forma destan yan jî dînê medenî da ye. Mebesta wan jî ew e ku fam û hîsîyateka hevpar pêk bînin. Dewlet jî wek fenomeneka îdealîzekirî; li gel xwe, dezgeh, sembol, al, şexsîyet û lehengan diafirîne. Rejîm, li ser mîteka afirîner, xwe ava dike û şikil û şemalê “îdeolojîya fermî” diyar dike. Mîta polîtîk, karakterên nû diafirîne. Ev karakter dibe ku serokek, fermanarek, yan jî rêberekî ruhanî be. Mîtên sîyasî, sûdê ji mîtên teolojîk jî werdigirin. Çapemenîya merkezi, medyaya sosyal, dezgehên propagandîst ên dewletê, di xizmeta xurtkirina mîtên polîtîk da ne. Ku em mînakekê bidin dewletên neteweperest wêneyê pêşengekî sîyasî (ev bi piranî damezirînerê wê dewletê ye) piştî mirina wî di dezgehên fermî da dadileqînin û ew wekî bavê wî miletî tê destnîşankirin. Ev pêşeng wekî mîteka çêkirî di hafizeya gelî da cih digire.

Nimûneyên mîtên sîyasî yê ku ji bo avakirina neteweyî tîk bikaranîn ev in: mîta damezirîner, mîta serdema zêrîn, mîta koka demanî, mîta bicihkirin û koçkirinê, mîta bav û kalan, mîta serdema lehengî û mîta vejînê.

Mîta damezirîner: Di mîtolojîyên dinyayê da mîta herî berbelav e. Derketina neteweyekî, etnîkekê, welatekî yan jî bajarekî nîşan dide û şecereya wan dide. Ev mît behsa *yekem carê* dike (orjînalbûn). Fonksîyona wê, dayîna kokeka îdeal û hîsa vejînê ji bo neteweyek yan jî etnîkekê ye. Mîta damezirîner sîyasî ye, îdeal e û neteweyî ye lê peywendîya wê bi rastîya dîrokî tune ye. Mîtên damezirîner dikarin îdîaya *mafan* bikin û meşrûiyetê di nav endamên civatê da çê bikin.

Mîta serdema zêrîn: Dema ku ji ber şert û mercên nebaş ên reel-polîtîkê, hêvîyên însanan lawaz dibin, divê serokek derkeve û careka din civakê vegeirîne dema berê ya *zêrîn*. Rabirdûya wê demê dibe xeyaleka mîstîk û dîrok dibe qada serkeftinên mezin. Ji ber ku dîroka fermî li ser wê derewê hatîye avakirin ku demekê bav û kalan hukumdariya cîhanê kirine. Ji bo civakên rizîyayî lazim e ku careka dîtir xwe di ava paqij û zelal a tarîxê da bişon û îdealeka nû ji xwe ra ava bikin.

Mîta Koka Demanî: Erka herî giring ya dîroknivîsîna neteweperwer, dîrokdayîn e ji bo koka civakê. Di dîrokê da dem û cihekî taybetî li hember civakên din çê dike. Yanî hebûneka demdirêj çê dike û wê hebûnê li nav demê îsbat dike. Fonksîyona wê ew e ku li hember bêmanayîyê bendan çê dike. Ew nîfşê *bav û kalê me* yê ku di serdema pîroz da çê bûne, datîne ser rastîyeka dîyar.

Mîta bicihbûn û koçkirinê: Ji bo vê mîtê ev pirs giring e: Netewe ji ku derê hatîye û çawa hatîye. Komên etnîk, xwedî mîtên sîstematîk ên koka şûnî ne. Şûn/mekan, dîmeneka pêwîst e ji bo *xwepênasekirinê*. Bi taybetî gava ku îdia li ser ax an jî welatekî dîyar hebe ev mît karîger dibe. Dîrokparêzî ji bo meşrûiyeta otonomî û serxwebûnê delîlan çê dike. Koka şûnê ji bo kontrolkirina welat an herêma pîroz meşrûiyetê çê dike. Têgiha *niştimanê* çê dike û wê bi neteweyê ra tarîf dike. Sînorên wê dîyar dike.

Mîta bav û kalan: Li gor vê mîtê tiştê giring çêkirina xizimtîyê ye. Ev xizimtî li nav hemû endamên nîfşa îro ya civakê tê çêkirin. Pêwendîyê di nav nîfşa îro û hemû kalanên berê da çê dike. Yanî hesta bavekî hevpar çê dike. Lêgerîna koka nîjadê tê radeya civakî û dibe simbol. Di vir da çêkirina şecereyê wekî metafor derdikeve pêş.

Mîta serdema lehengî: Rizgarbûn û serfirazbûna miletekî bi saya lehengî çê dibe. Her neteweyek ji bo parastin û lehengîyê pîvanên nû çê dike. Ji bo dayîna erk û manayê ji bo *vejînê* ev pêwîst e. Leheng modelek e ji bo rêberîya parêzkar û binirx. Di heman demê da çavkanîya îlhamê ye ji bo mîrxasîyê.

Mîta vejînê: Ev mît ji bo ku civaka îdeal ji nû ve were avakirin pêwîst e. Li vir karê mîtê navendîkirina neteweperwerîyê ye. Di vir da pêwendî di nava *xwemalîbûn* û *serbixwebûnê* da tê çêkirin.

Mîtomotor: Mîtomotor ji mîta xewna civakî û sembolîk pêk tê. Mîta koka hevpar sîstema civakî û çandî ya miletî ava dike û hertim li dijî civaka cîran e. Mîtomotor bi awayekî tîpîk, têgiha raborî ya îdeal, hemaheng û sirûştî ava dike (Smith, r. 244-255).

3. Kurteya Du Mînakên Mîta Kawayê Hesinkar

3.1. Destana Kawa û Azhî Dehaq ya Arjen Arîyî

Berhema Arjen Arî (2019) di roja îroyîn da, di meha adarê da dest pê dike. Qesra Dehaqî li Ormîyê ye. *Nedinasî qet Hunkir û Munkir, ji zilmê zabû zordarî dikir.* (r. 6.) Di ser ra jî xwe ji her kesî mezintir didît. *Ez î Ahûr im Zerdeşt ka kî ye?* (r. 7.) Ew di zewq û sefayê da dijî. Bajarên kurdan ên wekî Ur û Hemedan di bin baca wî da ne. Dehaq ji Fer'ûnê Qiptîyan ditirse. Dehaq bi cihûyên cadûker ra di têkilîyên baş da ye. *Pêşiya fereyê tengî ye essehî.* (r. 10.) Rojekê ji nişka ve êşek nedîtî pê digire. Dehaq ferman dide wezîran ku jê ra dermanekî bibînin. *Ji heft der-dor û çar hêlê Aryan/ hekîm û loqman li qesrê baryan.*(r. 18.) Yek ji hekîman got ev nexweşî ji Ehrîmen e û lazim e ku qîzeka naşî bikin qurbana Dehaqî. Yekî din dibêje dermanê wî xwîn e. Lê ew çî xwîn e lazim e ku ji cihûyan were pirsîn. *Şûrkêş û rimdar ka îskender bû?/ Sargon ma neçû, Cengîz neda dû?* (r. 26.) Dehaq hemû pizişkan dide kuştin û xeberê ji şahê cihû ra dişîne da ku jê ra sêhrdaran bişîne. Mîrê Kenanî sêhrdaran jê ra dişîne. *Ew zilmkar ne tenê Azhî Dehaq e/ Bipeyve dîrok navê wan bang ke/ Sewta wan hilbe ji vê dinê /Hîroşîmayê Helepça minê!* (r. 30) (neteweperwerî û berxwedan- berdeyamîya zilm û berxwedanê) Nijada Dehaqî samî yan asûrî ye, Wezîrekî wî tûranî yek jî cihû ye. Sêhrbazên cihû di remlê da dibêjin ku dermanê Dehaq xwîna du kurdên ciwan e. Heta neh mehan dê rojê xwîna du kurdên ciwan vexwe. Dehaq ji kêfa ji Mîr Şalomî ra çil hespan dîyarî dişîne. *Me ew bi nav kir me gotiyê: Xuda! / Bi dû re Homa, bi dû re Ezda / ...Zerdeşt xeyidî Avesta girtî ma!* (r. 41.) Têgihên wekî “Qada Çarçira” “Medya” û “mêtingehî” tên bikaranîn. Celadê Dehaq kurd e lewra her roj bi dizî ciwanekî berdide. Ew ciwan diçin di şikeftan da xwe vedişêrin.

Kawa tê nasandin. Bi kedkarî û nimêjkarîyê pesnê wî tê dayîn. Du kurên wî jî dibin û xwîna wan jî didin Dehaqî. Her ku diçe hêrsa Kawayî mezin dibe. Pesnê biharê tê dayîn. Roja Newrozê di pêşengîya Kawayî da ciwanên rizgarkirî û hemû gel serhildaneka mezin dikin. Dehaq têk diçe û ala kesk û sor hildidin. Kawayê Hesinkar diçe ser text. Risteya dawî: *Bi dêr û camî ev xana ciwan /Destê biyan de îro Kurdistan!* (r. 73.)

3.2. Kawa Destani ya Nêrgiza Torî

Nêrgiza Torî ev berhem (1992) li gor çavkanîyên kevn ên mîtolojîk nivîsiye. Yanî berhem bi temamî ne texeyula nivîskar e. Torî di serê pirtûkê da listeya çavkanîyên ku jê sûd wergirtine daye. Mardasê bavê Dehaq mîrekekî bi edalet e. Dehaq rihê xwe difroşe Îblîs û dikeve bin emrê wî. Îblîs bi destûra Dehaqî, mîr dikuje. Dehaq ji ber ku bavê wî jê hez nake destûra kuştina wî dide. Dehaq piştî bavê xwe dibe mîrê Erebaştanê. Rojek tê û Dehaq naxwaze êdî bi xebera Îblîs bike. Îblîs jî ji bo tohildanê dikeve şiklê aşpêj û wî ji sermilê wî maç dike. Piştî vê bûyerê du marên reş li ser milên wî peyda dibin. Îblîs vê carê jî di şiklê pizişkî da jê ra dibêje rojê mêtîyê du ciwanan bide maran.

Li welatê Medyayê kesek bi navê Vîvant gîyayê pîroz “*hûma*”yê dixwe û lawek bi navê Cemşîd jê ra çê dibe. Cemşîd dibe Mîrê Medyayê. Ew li Medyayê xweşî û aramîyeka nedîtî ava dike (mîta serdema zêrîn). Mirin, hemû nexweşîn û dexesî ji holê radibin. Hewayeka xweş û bibereket tê welatî. Cemşîd hemû Îblîsan dike xizmeta gelê Medyayê. Ew li Şîrazê qesreka bi navê “*War*” di bin erdê da, dide çêkirin. Paşê Cemşîd diguhere û gel wekî çînan dabeş dike. Ew her ku diçe zalimtir dibe. Gel li ber wî serê xwe ditewîne lê nûra îlahî ji ser welatê Medyayê radibe. Welat wêran dibe û otorîteya Cemşîdî xera dibe. Gelê Medyayê ji ber zilma Cemşîdî, Dehaqî ji Erebaştanê tînin û wî dikin mîr. Dehaq, Cemşîd dide kuştin û li welatî, xerabî dibe desthilat. Dehaq du xwişkên Cemşîd Şehrîvan û Arnavaz dibe qesra xwe û wan dike du cadûkerên dijwar. Bi dû ra jî bi wan ra dizewice. Ciwanên Medyayê jî dibin xwarina marên Dehaqî. Du kesên bi navê Pious Îsmâîl û Karmaîl ji vê yekê zehf aciz dibin. Ew di dilqê aşpêjan da diçin qesrê û dibin aşpêjên wir. Ew ji du ciwanan yek berdidin û mêtîyê berxikan dixin şûnê. Ciwanên ku tên berdan xwe li daristanê vedişêrin. Ew li wir ji xwe ra ji dara *tamarixê* malan çê dikin û çiqas diçe bihêz dibin.

Dehaq rojekê di xew da dibîne ku kesek desthilatdarîya wî hildiweşîne. Piştra ew cadûkeran kom dike û ji wan tebîra vê xewnê dixwaze. Dehaq emir dike ku kesê hatiye xewna wî tesbît bikin. Cadûker jî tesbît dikin û jê ra dibêjin “ew kesê ku hatiye xewna te Ferîdûn e lê hê ji dayik nebûye. Ew ê ji dêyeka pir jêhatî çêbibe. Topizek wî yê di şiklê gayî da heye, tê bavê wî bikujî, ew ê jî heyfa xwe hilîne.”

Zilamek bi navê Athwîa (bavê Ferîdûn) bi xwarina gihayê *hûmayê* pir bihêz dibe. Serbazên Dehaqî wî dikujin û mêjîyê wî ji Dehaqî ra dibin. Dîya Ferîdûnî Faranak, ji bo ku wî biparêze wî dibe daristanê û wî emanetî şivanekî dike. Faranak, ji bo zarokên xwe ên din jî li cihêkî digere. Şivan, Ferîdûn bi şîrê çêleka pîroz Purmahay (dişibe Teyrê Tawis) mezin dike. Çêlek pir navdar dibe. Dêya Ferîdûn, ji vê rewşê ditirse lewra wî û zarokên xwe yê din dibe diçe welatekî cîran. Li wir Ferîdûn dide ba zanayekî kal. Ferîdûn, dibe şazdeh salî û ji dêya xwe pirsan dike. Dêya wî jê ra dibêje ku ew kî ye û bavê wî çawa hatîye kuştin. Faranak jê ra Dehaqî û zilma wî vedibêje. Ferîdûn pir hêrs dibe û biryar dide ku heyfa xwe hilîne.

Dehaq jî cadûkeran li dora xwe dicivîne û planan çê dike ku Ferîdûnî bibîne. Di wê demê da qêrîna Kawayê Hesinkar tê. *“Ez Kawayê Hesinkar im, edaletê dixwazim! Te du kurên min bir, yê din jî anîn vir.”* (r.55.) Piştî vê qêrîne kurê wî berdidin. Kawa fermana Dehaqî jî diqelêşe. Gel li dora Kawayî kom dibe û dibe yek. Pêşmala çerm ya Kawayî dibe sembola (ala) serhildêran. Kawa bi wê alayê diçe ba ciwanên li daristanê. Gel jî dişîne ba Ferîdûnî. Kawa li daristanê agir dadide û ciwanan li dora agirî kom dike. Kawa û ciwanên kurd ên ku ji mirîne xelas bûbûn xwe li deşt û çiyayan ji bo serhildanê amade dikin.

Birayên Ferîdûn, Purmahay û Kayanûs dixwazin wî bikujin. Ew bi ser nakevin lê Ferîdûn wan efû dike. Kawa û Ferîdûn dibin yek. Ferîdûn, *bi navê xwedê* gurzê xwe bilind dike. Ew bi hev ra desthilatîya Dehaqî hildiweşînin. Ferîdûnê Medyayî (li gor metnê ew kurd e) tacê dide serê xwe. Ferîdûn, xwişkên Cemşîd ji sêhrê xelas dike. Ew jê ra dibêjin ku Dehaq çûye Hindistanê ba cadûkeran. Kesek ji Medê ji Dehaqî ra xeberê dişîne, dibêje ku Ferîdûn lê digere. Dehaq, hemû artêşa xwe û cadûkerên xwe kom dike û dibe ser Ferîdûnî. Dehaq têk diçe lê Ferîdûn bi emrekî îlahî wî nakuje. Wî dibe Şîrkanê ji wir jî dibe Çîyayê Demavendê û wî li wir dikin şikeftê. Ji bo ku ji xwîna wî lawirên pîs çê nebin xwîna wî narêjin.

Ferîdûn dibe Mîrek zehf bi edalet. Ew împaratoriyekê ava dike. Ji Şehrîvan û Arnavazê sê kurên wî çê dibin. Navê yekî Selam e, navê yekî Tûr e navê yê din jî Îraj e. Maneya Selam ewlehî ye, ya Tûr şêr e û maneya Îraj wêrekî ye. Ev kur bi qîzên Medyayî ra dizewicin. Ferîdûn, welat di nava sê kuran da parve dike. Rûm û Khawarê dide Selam, Tûran û Îstîkyayê dide Tûr, Medya û Persyayê jî dide Îraj. Cihê herî xweş Medya û Persîya bû lewra birayên din dihesidin. Ferîdûn li ser vê yekê ji Îraj dixwaze ku bi Tûrî ra par ve bike. Îraj qebûl dike lê Tûr wî dide kuştin.

Piştî mirina Îrajî kurek bi navê Manûşehr jê ra çê dibe. Ferîdûn ji bo Manûşehr pîrozbahîyeka mezin li dar dixê. Sam jî tê pîrozbahîyê. Manûşehr û kurê Kawayî yê bi navê Kawah, Selam û Tûr dikujin û Manûşehr dibe Mîr.

4. Hin Hûrgilfîyên di Derbarê Du Mînakên Mîta Kawayî da

Destana Kawa û Azhî Dehaq a Arjen Arîyî wekî helbest hatîye nivîsîn û li gor metna Nêrgîza Torî zêde bûyer tê da naqewimin û sade ye. Destan li gor kodên îslamî, neteweperwerî û sosyalîzmê hatîye amadekirin. Peyvên wekî *Hunkir û Munkir* îslamîyetê û peyva *kedkar* sosyalîzmê tînin bîra mirov. Têgiha herî giring û herî zêde derdikeve pêş neteweperwerî ye. Mînak di risteya dawî da navê pêşengên kurdan ên wek *Şêx Seîd, Qazî Mihemed, Bedirxan û Barzanî* derbas dibe. Gelek simbol û têgihên di derbarê mîtolojî û erdnîgarîya kurdan da jî hatine bikaranîn. *Aryan, Hemedan, Ahur û Zerdeşt* jî vana hinek in. Gelek têgihên îroyîn ên wekî mêtîngeh, komkujîya Helebçeyê û Hîroşîma jî tê da derbas dibin. Di hemû metnê da neteweperwerîyeka xurt derdikeve pêş lê tiştê herî balkêş ew e ku di dawîyê da Kawa diçe ser text û dibe Mîrê Kurdistanê.

78 |

Kawa Efsanesi ya Nêrgîza Torî bi pexşankî hatîye nivîsîn. Torîyê, di metnê da xwe spartîye çavkanîyên mîtolojîya kurdî û Ev çavkanî di serê metnê da hatine dayîn. Di destanê da gelek bûyerên cuda diqewimin. Ev destan jî wekî ya Arjen Arîyî li gor têgihên îroyîn hatîye nivîsîn û gelek peyamên polîtîk dide. Di vê mînakê da jî têgiha herî giring neteweperwerî ye. Erdnîgarîya ku bûyer lê diqewimin berfirehtir e. Dehaq Mîrê Erebaştanê ye lê bi daxwaza gelê Medyayê tê dibe Mîrê Medyayê. Di metnê da li ser koka kurdan û belavbûna wan jî gelek agahîyên simbolîk hene. Li gor metnê kurd ji Cemşîdî zêde dibin. Di vê mînakê da mîletên cîran tirk, ereb û faris jî bi awayekî balkêş derdikevin pêşberî me. Kurd, ereb, tirk û faris wekî çar bira tînen simbolîzekirin û sê bira dixwazin birayê piçûk (Îraj) bikujin lê Îraj wan tîk dibe û dibe hikumdar. Ev mînak jî weka ya Arjen Arîyî têgihên îslamîyetê û yênen sosyalîzmê bi kar tîne. Dema ku birayên Ferîdûn, dixwazin wî bikujin ew wan efû dike. Ev bûyer çîroka Hz. Êsiv ku di Quranê da derbas dibe, tîne bîra mirov. Di metna Nêrgîza Torî da tiştê balkêş jî ew e ku efsûnîya nebatan û heywanan jî hatîye bikaranîn. Behsa çêlekeka pîroz (Purmahay) tê kirin ku hem Teyrê Tawis hem jî Beqereya ku di Quranê da tê behskirin tîne bîra mirov. Bavê Ferîdûn jî bi xwarina gihayê *hûmayê* dibe xwedî hêzên derasayî. Ciwanên ku ji kuştinê xelas dibûn li daristanê jî xwe ra ji dara

tamarixê malan çê dikin. Her du metin di şêweya vegotina mîta Kawayî da ji hev diqetin lê belê bi peyamên neteweperwerîyê, bi sembolen îslamîyetê, bi sembolen erdnîgarî û mîtolojîya kurdan hevpar in. Her du mînak jî ji vê mîta kevn li gor rewşa îroyîn peyamên hevpar didin xwendevanan.

5. Nirxandina Mîta Kawa li gor Nêrîna Etnosembolîzmê û Mîtên Etnîk

Em dikarin behsa şeş taybetmendiyên mîtên etnîk di Destana Kawayî da bikin:

1. Di dîyarkirina peywendîya di nav hebûnên bingehîn ên çandî da mîtên etnîk roleka girîng digirin:

Newroz di Destana Kawayî da ji bo çanda kurdan hîmeka bingehîn e. Di mînaka Arjen Arîyî da destan bi roja Newrozê dest pê dike.

2. Mîtên etnîk di avakirina peywendî di nav rewşa paşeroj, pêşwroj û karkirinê da model in:

Kawayê Hesinkar ji bo dahatûya kurdan wekî model tê pêşkêşkirin lewra ew di serdemên borî da li hember zilma Dehaqî derketîye û bi daxwaza adaletê serhildanek pêk anîye. Kawa bi vê taybetmendîya xwe ji gelê kurd ra dibe model.

3. Mîtên etnîk ji bo tevgerê cih, dem û programan amade dikin:

Di mînaka Nêrgîza Torî da Kawa û Ferîdûn bi hev ra ji bo serhildaneka li hember Dehaqî tevdigerin û li gor demê planan amade dikin.

4. Mîtên etnîk ji bo tevgera kolektîf his û tehrîkê çê dikin, civatê dixin hareketê:

Di her du mînakan da jî serhildana Kawayî li hember Dehaqî wêrekîyekê bi gelî ra çê dike. Kawa ligel ciwanên ku bi nepenî hatibûn rizgarkirin amadehîyên serhildanê dike û bi demê ra hemû gel tev li vê tevgerê dibe.

5. Mîtên etnîk, ji bo nişên nû mînak in, dahatû û keleşor in, xwe nû dikin:

Her du mînak jî Kawa û serhildana wî li gor rewşa kurdan ya roja me wekî mînak pêşkêş dikin.

6. Bi mîtên etnîk daxwaza zêdebûna miletî tê kirin û ew reqabetê dikin:

Di mînaka Nêrgîza Torî da Ferîdûn kurd e û kurê wî Îraj bi miletên din ra reqabetê dike.

6. Taybetmendiyên Mîten Sîyasî di Vegotina Kawayê Hesinkar da

1. Mîta Damezirîner: Di mînaka Nêrgiza Torî da ji bo kurdan şecereyek berfireh tê dayîn û wekî kokeka îdeal tê destnîşankirin. Di heman metnê da kurd li hember mîletên cîran ên wekî ereb, faris û tirkan wekî mîletekî serbixwe xuya dikin. Yanî li gor mîta damezirîner Kawa lehengekî sîyasî û neteweyî ye. Bi vê destanê ji bo kurdan maf û meşrûyeteka sîyasî tê destnîşankirin.

2. Mîta Serdema Zêrîn: Di her du mînan da jî piştî ku Kawa û Ferîdûn Dehaq tîk dibin serdemeka gelek xweş ji bo kurdan dest pê dike. Her du mînak jî dixwazin bi rêya lehengekî wekî Kawa hêvîya vegera wan rojan bidin gel.

3. Mîta Koka Demanî: Her du mînak jî navên cihên ku ji bo kurdan pîroz in gelek caran dubare dikin. Cihên ku gelê kurd ji serdemên berîya îslamîyetê heta niha jîyane tîk destnîşankirin û bi vê yekê di dîrokê da ji bo kurdan cih û demeka taybetî tê çêkirin.

4. Mîta Bicîhbûn û Koçkirinê: Di mîta Kawayî da ji bo *xwepênasekirinê* navên şûn/mekanên kurdan gelek caran tîk bikaranîn. Bi vê yekê îdîaya kurdan ya li ser axa Kurdistanê tê qewîkirin. Ev jî ji bo meşrûkirina mafê serxwebûna kurdan wekî delîl tîk nîşandan.

5. Mîta Bav û Kalan: Li gor her du mînan jî kurd ji bavekî hevpar hatine. Di mînaka Nêrgiza Torî da jî navê bavên Kawa tîk jimartin û secere tê çêkirin.

6. Mîta Serdema Lehengî: Her du mînak jî Kawa wekî lehengekî neteweyî derdixin pêş. Di serdemeka ku gel ketîye tarîyê da Kawa wekî pêşeng dertê û hem hêvîya rizgarbûnê dide wan hem jî ji bo azadbûnê pêşengîya wan dike. Bi gotineka din Kawa gelê Kurd cardin vedijîne û ev jî ji bo vejîna îroyîn wekî model tê destnîşankirin.

7. Mîta Vejînê: Mîta Kawayî di nava kurdan da polîtîze bûye û Kawa jî wekî lehengê kurdan yê xwemalî derketîye pêş. Neteweperwerîya kurdî bi Kawayê Hesinkar tê navendîkirin û serxwebûna ku tê xwestin bi lehengekî xwemalî tê avakirin. Di vegotina Kawayî da tê îmakirin ku ew civaka îdeal dê bi lehengekî îdeal were avakirin.

Encam

Di encama analîza du mînakên mîta Kawayê Hesinkar da em dibînin ku ev mît bi gelek taybetmendîyên xwe li gor nêrîna etnosembolîzmê tê ravekirin. Di her du mînakan da jî gelek hêman hene ku îdiayên nêrîna etnosembolîzmê piştrast dikin. Hewldanên ji bo vejînê, daxwaza vegera serdema zêrîn, bi reh û erdnîgarîyê daxwaza meşrûkirina mafên sîyasî di hemû bûyeran da wekî sembol tên dîtin. Di her du mînakan da jî hem *neteweperwerîya bavî* hem jî *neteweperwerîya axî* derdikeve pêşberî me.

Ligel ku di mînakên vegotinê ên kevn da Kawa piştî hilweşîna Dehaqî nabe mîr û kurd nabin desthilat her du mînak jî desthilatîyê bi awayên cuda dikin para kurdan. Mînaka Nêrgîza Torî, koka kurdan digihîne Ferîdûn û Cemşîd. Sebeba vê yekê jî ev e ku ew dibin mîr û xwedî desthilat/dewlet. Mînaka Arjen Arî dawîya destanê ji binî ve diguherîne û Kawa rasterast dibe ser textê desthilatdarîye. Arî, bi vê guherînê utopyaya kurdan ya damezirandina dewletekê îfade dike. Ev hemû xal di çarçoveya etnosembolîzmê da bi rehetî tên îzahkirin. Mîta Kawayî jî serdemên herî kevn da di nava kurdan da hebûye. Kurdan jî vê mîta xwe ya etnîk ji bo daxwazên xwe yên sîyasî bi kar anîne. Wan bi vê vegotina kevnare hebûna xwe ya li ser axa Kurdistanê destnîşan kirine

Çavkanî

Arî, A. (2019). *Destana Kawa û Azhî Dehaq*. Stenbol: Sor.

Armstrong, J.A. (1982). *Nations before nationalism*. Chapel Hill: University of North California Press.

Bayat, F. (2010). *Mitolojiye giriş*. Stenbol: Ötüken.

Demir, V. (2019). Dr. Shahab Vali: Kawa, Kürtlerin kurucu mitinin kahramanıdır. *Kürt Tarihi*, 35, 5-11.

Oğuz, Ö. (Ed.). (2014). *Türk halk edebiyatı el kitabı*. Ankara: Grafiker.

Smith, A. (2002). *Ulusların etnik kökeni*. wer. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir. Ankara: Dost.

Smith, A. (2009). *Ethno-symbolism and nationalism*. London: Routledge.

82 | Torî, N. (1992). *Kawa efsanesi*. Stenbol: Koral Yayınları.

Tzaneva, E. (2015). *Ethnosymbolism and the dynamics of identity*. Cambridge Scholars Publishing.

Ulus, B. (2012). *Kawayê min*. Sitenbol: Evrensel Basın Yayım.